

Marcin Wójcik

W KIERUNKU „MIEJSCA” BUDZENIE UŚPIONEGO POTENCJAŁU WSI

Zarys treści

Studium przypadku społeczności lokalnych rozwijających dobre praktyki w zakresie samorozwoju, samoorganizacji społecznej, odbudowy tożsamości lokalnej i szerzej regionalnej, w tym tożsamości „miejsca” jest ważnym sposobem w odkrywaniu istoty społecznego świata i w próbie zrozumienia swoistych cech „wiejskości” w jej nowych kontekstach i interpretacjach. W ten sposób rozwija się dialektyczny związek pomiędzy tym co odkrywane, czyli społecznością lokalną a odkrywającym, tj. świadomym i zaangażowanym w próbę zrozumienia mechanizmu społecznej zmiany. W 2016 roku grupa badaczy z różnych krajowych ośrodków podjęła się napisania pracy pt. *Tożsamość i „miejsce”. Budzenie uśpionego potencjału wsi*. Podstawą doboru osiedli wiejskich z dużej grupy była zatem subiektywna decyzja osób, które pragną podzielić się swymi emocjami i przeżyciami w kontakcie z określoną lokalną społecznością w jej środowisku życia. Prezentowane tu opisy specyfiki i wyjątkowości wsi wynikają z potrzeby przekazania przez członków zespołu wielu przemyśleń i wrażeń, są prezentacją dobrych praktyk rozwoju lokalnego. Prace te są swego rodzaju afirmacją lokalnych wiejskich środowisk, oryginalnym pomysłem na interpretację opierającą się na humanistycznym wzorcu badawczym, w tym spojrzenie na procesy tworzące współczesną wieś przez pryzmat „miejsca”.

Słowa kluczowe Wieś, tożsamość, „miejsce”, geografia kultury.

1. Wprowadzenie

Kluczowym problemem rozwoju społecznego są uwarunkowania i formy działań prowadzące do aktywizacji ludzi. Część z nich, oprócz efektów dla konkretnych społeczności lokalnych w zakresie współdziałania, niesie również możliwość przekształceń środowiska życia, a w nim krajobrazu kulturowego. Związek

człowieka z „miejscem” odzwierciedla się w stylu życia, a ten niezmiennie decyduje o formach, w których na co dzień egzystujemy. Sformułowanie, które symbolicznie oddaje to, co nas w tym zakresie interesuje zawarte jest w tytule opracowania. Budzenie i równie symboliczne określenie pojawiające się często w literaturze – „odzyskiwanie miejsca”, wyrasta z różnych sfer nauki i praktyki, dla których głównym zainteresowaniem jest mechanizm społecznego współdziałania na rzecz dobra wspólnego – miejsca zamieszkania – sąsiedztwa, wsi, dzielnic, miasta (Niedźwiedzki 2000).

Ponad 30 lat temu w serii prac na temat możliwości reaktywowania samorządu terytorialnego i jego społecznych podstaw Antoni Kukliński określił możliwości tkwiące w układach lokalnych jako „uśpiony potencjał” (Kukliński 1986). Zaczęto wówczas zwracać uwagę na pojęcie „lokalności” i wszystkie sfery rzeczywistości społecznej, które z nim się wiążą, jak np. wspólnota samorządowa, przedsiębiorczość, aktywność społeczna, instytucje, a także formy przestrzenne (administracyjne i inne wynikające z określonych delimitacji). Zainteresowanie zaczęło kierować na gminy, zwłaszcza wiejskie (peryferyjne). Pojęcie „lokalności” było sednem dyrektywy badawczej, która dotyczyła „sposobu oglądania i badania ‘od dołu’ całokształtu procesów rozwojowych i kryzysowych zachodzących na obszarze naszego kraju” (Kukliński 1986). Początki programu badań układów lokalnych (społecznych i terytorialnych) w schyłkowym okresie funkcjonowania systemu socjalistycznego szły w parze z pojawiającymi się wówczas coraz śmielej projektami reformy państwa (transformacji) w kierunku gospodarki wolnorynkowej i demokratyzacji sfery polityczno-społecznej, czemu kształt miała nadać m.in. decentralizacja aparatu administracyjnego i instytucji szeroko pojętego rozwoju. „Uśpiony potencjał” był zatem metaforą, za którą kryło się coś czego nie można było wówczas wprost napisać, a mianowicie społeczna bierność i wyuczona bezradność, kryzys gospodarczy, bylejakość, brak elit itd. Budzenie uśpionego potencjału okresu transformacji, zwłaszcza w wiejskich układach lokalnych, było procesem niezwykle skomplikowanym, trudnym ze względu na kryzys ekonomiczny okresu transformacji, złe warunki życia i szereg innych zjawisk, które okazały się często przeszkodą dla rzeczywistej przemiany społecznej opartej na odzyskiwaniu tożsamości kulturowej, w tym dumy z miejsca, poczucia własnej wartości, przekonania o walorach wsi. Sukces transformacji w wielu obszarach, zwłaszcza peryferyjnych, był opóźniony i stał się możliwy dopiero w związku z procesem pozyskiwania funduszy strukturalnych z UE (Czapiewski 2010; Fedyszak-Radziejowska 2010). Ideologiczne dyskryminowanie wsi w okresie socjalistycznym, w którym utrzymywał się silny etos chłopski i społeczności wiejskiej, było źródłem wytworzenia się poczucia niższości, wstydu, a w konsekwencji przyjmowania wzorców imitujących miasto, zarówno w sferze zagospodarowania przestrzeni (np. odejście od regionalizmu w architekturze), jak i w sferze społeczno-kulturowej – głównie w zakresie osłabienia systemu wartości

wiejskich, w tym tożsamości „miejsca” w różnych jego wymiarach (materialnych i duchowych). Z drugiej strony w ciągu dość już długiego okresu transformacji oraz europejskich doświadczeń naszego kraju, podczas których dorosło już kolejne pokolenie Polaków, nie brakowało przykładów dobrych praktyk, pozytywnych przykładów działań, inicjatyw społecznych w zakresie pobudzania aktywności wspólnotowych, sąsiedzkich, odnowy wiejskiej przestrzeni, promocji wiejskich wartości. Wzmoczenie aktywności wiejskich społeczności w tym zakresie miało miejsce po uruchomieniu środków UE przeznaczonych na wzmacnianie kapitału społecznego, na rewitalizację i szeroko pojętą odnowę wsi. Dla środowiska naukowego szczególnie interesujące w zakresie badań społecznych były podstawy funkcjonowania i efekty programów opartych na lokalnych strategiach rozwoju, zwłaszcza działalność lokalnych grup działania.

2. W kierunku paradygmatu badań „wsi-miejsca”

Rozwój modelu nauki pozytywnej, a tym samym preferowanie badań „wolnych od wartościowania”, spowodował koncentrację studiów na makrostrukturach i makroprocesach, głównie w formie analizy ilościowej. W badaniach geograficznych czy innych dziedzinach zajmujących się szeroko pojętą przestrzenią (np. „*regional science*”), prowadziło to często do stygmatyzacji obszarów wiejskich jako gorzej rozwiniętych, nienadążających za społeczno-ekonomiczną modernizacją i innymi procesami, które z jakichś powodów uznano za pożądane dla osiągnięcia określonego celu (np. projekty urbanizacji wsi).

Studium przypadku społeczności lokalnych rozwijających dobre praktyki w zakresie samorozwoju, samoorganizacji społecznej, odbudowy tożsamości lokalnej i szerzej regionalnej, w tym tożsamości „miejsca” jest ważnym sposobem w odkrywaniu istoty społecznego świata i w próbie zrozumienia swoistych cech „wiejskości” w jej nowych kontekstach i interpretacjach. W ten sposób rozwija się dialektyczny związek pomiędzy tym co odkrywane, czyli społecznością lokalną a odkrywającym, tj. świadomym i zaangażowanym w próbę zrozumienia mechanizmu społecznej zmiany. Budzenie „uśpionego potencjału” w taki sam sposób dotyczy wiejskich wspólnot, jak i badaczy, którzy powinni również próbować odczuwać „miejsce” przez uwikłanie się w jego różne wymiary – geograficzne, historyczne i społeczne. Zwrot kulturowy wielu dziedzin badań nad przestrzenią i krajobrazem (geografii, urbanistyki) zapoczątkowany w latach 80. i 90. XX w. oraz współczesny zwrot przestrzenny nauk o społeczeństwie i kulturze prowadzi do wzajemnego zrozumienia potrzeb w zakresie rozwoju wiedzy o tym co powinno być punktem wyjścia i dojścia jednocześnie – człowieku i jego relacji z „miejscem”. Próba opisu rzeczywistości opierająca się na osobistym doświadczeniu, na przeżyciu „wsi” powoduje, że punkt na mapie, abstrakcyjna przestrzeń zamienia się w „miejsce”. „Uśpiony potencjał” odległej struktury zamienia się w proces

poznawania świata innych ludzi, z własnymi troskami, problemami. „Miejsce” przybiera własną dynamikę zdarzeń, które nie pozostają obojętne dla obu stron. „Budzenie uspiętego potencjału” układów lokalnych rozpoczęte w związku z głębokimi przemianami strukturalnymi Polski na przełomie lat 80. i 90. XX w. weszło w kolejną fazę. Czy jest to już faza dojrzała? Trudno jednoznacznie stwierdzić. Wydaje się, że ciągle jesteśmy w okresie, w którym próbujemy określić strategię działań, priorytety rozwoju, a przede wszystkim zmagamy się z ideowymi, a często również ideologicznymi podstawami określenia kierunku preferowanych przemian i ich charakteru. To co jest najtrudniejsze w naszych warunkach, to brak stałości wizji przemian oraz uznania dla długookresowych priorytetów i równouprawnienia dla potrzeb wspólnot o charakterze ekonomicznym i społeczno-kulturowym. Oddolna inicjatywa mieszkańców, wzmocniona w wielu przypadkach możliwością pozyskania funduszy na rozwój inicjatyw lokalnych, pełni dziś rolę szczególną, bo staje się wzorem do naśladowania, pewnym odreagowaniem procesów niszczenia wiejskiej tożsamości w warunkach forsowanych koncepcji urbanizacji wsi jako sposobu jej modernizacji. Budowanie nowej „wiejskości” jest jednym z elementów kontestacji dominujących w masowej kulturze wzorców konsumpcyjnych, promowanych m.in. przez krajowe i zagraniczne massmedia. Społeczna aktywność sprowadza się w konsekwencji do wykonania pewnych inwestycji, które dostosują fizycznie (np. rewitalizacja obiektów) i symbolicznie (opiszą znaczenie) przestrzeń wsi do nowych funkcji. Obserwacja procesów szeroko pojętej odnowy wsi pozwala określić dwa zasadnicze kulturowe konteksty kreacji i użytkowania wiejskiej przestrzeni (Wójcik 2016). Pierwszy z nich związany jest realizacją funkcji endogenicznych, czyli podtrzymywania pamięci i tożsamości kulturowej wsi. Drugi kontekst odnosi się do kreowania funkcji egzogenicznych, zwłaszcza turystyki i rekreacji, które w przekonaniu wielu wóldarzy gmin mają się przyczynić do wzmocnienia ekonomicznego samorządów, promocji obszaru oraz rozwoju wielofunkcyjnego (w konsekwencji do wzrostu jakości życia mieszkańców). Te dwa konteksty mają z jednej strony charakter przeciwstawny, z drugiej zaś można uznać je za model składający się z dwóch komplementarnych części. Kontekst społecznej pamięci i tożsamości nastawiony jest bowiem na przeszłość, na odtwarzanie lokalnych czy regionalnych historii jako warunku dalszego trwania wspólnot oraz ich zakorzenienia w określonym terytorium. Kontekst ekonomiczny odpowiada bardziej wymogom współczesności, tzn. jest najczęściej wyrazem prostej konsumpcji środowiska wiejskiego, regeneracji organizmów ludzkich, którym dostarcza się w krótkim czasie dawki emocjonalnych wrażeń i możliwości fizycznego odreagowania. Ten pierwszy pełni funkcje uwrażliwiające, tworzy atmosferę zatrzymania i refleksji, ten drugi odnosi się zaś do m.in. funkcji ruchu i społecznej mobilności. Konteksty te, jako pewne opisy stanu i kondycji „wiejskości” w Polsce, wiele mówią nie tylko o komplikacji współczesnych procesów kulturowych budujących naszą świadomość.

mość, ale także budzą refleksję dotyczącą równowagi pomiędzy ludzką pamięcią i świadomością twórczego rozwoju dziedzictwa kulturowego a rozbudzoną w ostatnich latach potrzebą konsumpcji dóbr i usług, w tym rozwoju turystyki. W tym dwojakim kontekście należy upatrywać realnych szans na wprowadzenie zasad zrównoważonego rozwoju, gdzie w równowadze istnieją nie tylko relacje pomiędzy elementami systemowymi (człowiek i środowisko), ale także pomiędzy specyficznym podejściem do czasu i jego kulturowych kontekstów (trwanie i zmiana). Obydwa konteksty tworzą komplementarny paradygmat „wsi-miejsca”. Ważne jest ich równoważenie w rozwoju wsi, aby mogły tworzyć społeczną świadomość obejmującą zarówno historyczny sens istnienia, jak i ekonomiczne podstawy funkcjonowania.

Problem określenia identyfikacji przestrzennej, tj. wartości i znaczenia desygmatów przestrzeni wiejskiej jest jednym z najważniejszych elementów w kształtowaniu spójności środowiska społeczności lokalnej. Środowisko to jest odzworowaniem codziennych problemów, wartości, stereotypów przypisywanym poszczególnym elementom otoczenia i narosłym w historycznym rozwoju. Środowisko życia nie istnieje poza historią (czasem) i jest wynikiem pewnej dziejowości. W czasie wytwarza się tradycja – historyczne brzemie odpowiedzialności za kontynuację „miejsca”. Współczesne rozumienie „miejsca” zawiera w sobie przynajmniej trzy znaczenia odnoszące się do sfery socjo-kulturowej (symbolicznej), funkcjonalnej oraz przyrodniczej (Buttimer 1990). We współczesnym określeniu wsi jako „miejsca” dużą rolę odgrywa identyfikacja stylu życia (*genre de vie*), a właściwie ich złożoności powstającej na skutek relacji pomiędzy ludźmi i naturą oraz pomiędzy różnymi poziomami rzeczywistości – globalnej, krajowej, regionalnej i lokalnej.

3. Wieś jako „opowieść”

Pojęcia dyskursu oraz narracji w ostatnich 20 latach zrobiły szybką karierę w opracowaniach naukowych oraz w publicystyce. W analizie dyskursu uwagę koncentruje się na języku jako formie praktyki społecznej. Badacze przekonani o słuszności tej perspektywy uważają, że język jest obecny w rozważaniach teoretycznych jako metafora istotna w opisie relacji struktura–działanie. W języku odbija się rzeczywistość i jest on równocześnie odpowiedzialny za tworzenie relacji społecznych. Znaczący problematyki dyskursu twierdzą, że zainteresowanie jego funkcjami stosowanymi leży zarówno po stronie teorii, jak i metodologii. Metoda ta pozwala na badanie produkowanych społecznie tekstów i procesów komunikacji (Tomanek 2008). Analiza dyskursu jest częścią szeroko rozumianych badań kulturowych, a źródeł związku (dyskursu i kultury) można upatrywać w pracach antenatów podejść „rozumiejących”. Istotne jest w tym względzie wyznaczenie „tożsamości” określonego dyskursu. Poszukiwanie tej tożsamości można

rozpatrywać na poziomie języka, tekstu i komunikacji (Tomanek 2008). Analiza dyskursywna bierze pod uwagę zawarty w określonej treści obraz rzeczywistości, na który składają się konteksty wypowiedzi (znajomość otoczenia przekazu) i intencje, czyli pewne ukryte relacje, powiązania z innymi faktami o charakterze symbolicznym. Komunikacja odnosi się natomiast do relacji pomiędzy uczestnikami, tzn. jest pewnym przekazem wynikającym z tekstu, odbywającym się pomiędzy różnymi aktorami działań, tj. tworzącymi zasady, aktorami oraz innymi odbiorcami symbolicznej całości (holizm znaczeniowy). Narracja jest jednym ze sposobów opisu dyskursywnego, w tym przypadku dyskursu o przestrzeni, jej formach określonych społecznie i kulturowo, tj. regionach i „miejscach” (Rembowska 2011). Współcześnie pojęcie to jest bardzo często wykorzystywane w założeniach teoretycznych oraz praktyce naukowej. Narracja jako koncepcja opisu i interpretacji rzeczywistości wyrasta z ujęć podmiotowych, gdzie największą uwagę koncentruje się na człowieku i jego relacji ze światem. Opowieści jako swoiste punkty widzenia i przekonań stanowią niezwykle cenny materiał do badań wyobrażeń, również przestrzennych, o otoczeniu ludzi oraz społeczności, w skład których oni wchodzi. Kluczowe jest tu również odniesienie do wartości „miejsc” jako pola „światów przeżywanych”. Analiza pojęć narracji w odniesieniu do „miejsca” wskazuje, że jest ona strukturą znaczącą w odniesieniu do zdarzeń i działań oraz wiąże się z poszukiwaniem całościowego sensu i splotu wydarzeń (Rembowska 2011). Narracja, w tym również ta skoncentrowana na „miejscach” i regionach, jest sposobem na odkrycie struktury poznania i rozumienia środowiska życia człowieka, a istotnym jej elementem jest identyfikacja kluczowych wytworów kultury, które się w nim mieszczą. Reasumując można wskazać, że dzięki narracji „rzeczywistość – świat społeczny czy historyczny nie jest już pojmowany jako zewnętrzny i niezależny wobec żyjącego w nim, czy badającego go człowieka; jest światem ludzkiego doświadczenia, przez to doświadczenie konstytuowanym” (Rembowska 2011).

Z punktu widzenia narracji w określonej przestrzeni jej podmiotem jest człowiek, a właściwie grupa społeczna zakorzeniona w „miejscu”. „Miejsce” jest podłożem ludzkiej egzystencji, a główny wątek opowieści o nim odnosi się do namysłu nad czasem, w którym wytworzyły się i reprodukowały relacje między ludźmi, tworzących wspólnotę o dających się określić cechach kulturowych, obyczajowości, instytucjach (Soja 1999). Z tego punktu widzenia narracja dotyczy procesu tworzenia się oraz odtwarzania rzeczywistości społeczno-kulturowej, tj. sensów istnienia, uwarunkowań praktyk społecznych, podtrzymywania i powoływania do życia instytucji życia zbiorowego w określonych fizycznych ramach wyznaczonych przez naturę oraz formy zagospodarowania „miejsca” (Rembowska 2011). Narracja powinna ujawnić dialektyczny związek między tym co było a tym co jest, a wspólnota terytorialna odślaniać przed odbiorcą sens istnienia w czasie i przestrzeni dając możliwość rozlicznych interpretacji wytworzonego przez ludzi

świata. Wieś jako „opowieść” nie pozostawia obojętnym, bo zamienia się w świat znaczeń, opis subiektywnych doświadczeń tworzących wyróżniające się z przestrzeni „wieś-miejsce”.

4. „Wsie-miejsca” w doświadczeniach badaczy. Przypadek działania „Tożsamość i miejsce”

W 2016 roku grupa badaczy z różnych krajowych ośrodków podjęła się napisania wieloautorskiej monografii pt. *Tożsamość i „miejsce”. Budzenie uśpionego potencjału wsi* (red. Marcin Wójcik). Choć źródłem inspiracji był wspólny projekt wdrożeniowy „Tworzenie sieci najciekawszych wsi”¹, materiał ten jest zupełnie nową pracą, która wynikała z potrzeby powrotu do wybranych kilku wsi, przede wszystkim z powodu wytworzenia się emocjonalnego związku pomiędzy badaczem (ekspertem) a konkretnym „miejscem”. Podstawą doboru osiedli wiejskich z dużej grupy była zatem subiektywna decyzja osób, które pragną podzielić się swymi emocjami i przeżyciami w kontakcie z określoną lokalną społecznością w jej środowisku życia. Prezentowane tu opisy specyfiki i wyjątkowości wsi wynikają z jednej strony z potrzeby przekazania przez członków zespołu wielu przemyśleń i wrażeń, które wykraczają daleko ponad ujednoczone w formie raporty z inwentaryzacji terenowej, z drugiej zaś strony są prezentacją dobrych praktyk rozwoju lokalnego. Prace te są swego rodzaju afirmacją lokalnych wiejskich środowisk, oryginalnym pomysłem na interpretację opierającą się na humanistycznym wzorcu badawczym. Ten swoisty akt uzewnętrznienia naszych przeżyć w kontakcie z wybranymi z jakiegoś względu „miejscami” należy traktować jako hołd złożony wielu anonimowym ludziom, zaangażowanym w troskę o bliską im przestrzeń oraz wykonującym pracę na rzecz lokalnej wspólnoty. Opowieści o „miejscach” pokazują ludzi, ich życie, działania, pomysły w konkretnych układach lokalnych. Spotkanie tych dwóch opowieści, tj. badacza i mieszkańców wsi, pozwala odkryć społeczne sensory współczesnej „wiejskości” oraz różne jej konteksty i wymiary. Istotą pracy naukowej w tym zakresie jest przesunięcie zainteresowania z przestrzeni na „miejsce”, a co za tym idzie użycia metodologii humanistycznej, zwłaszcza refleksyjnego opisu skoncentrowanego na zrozumieniu uwarunkowań i procesów, które prowadzą do jego kreowania, funkcjonowania

¹ Problematyka odnowy wsi, w tym sposobów, pomysłów i projektów jest ważną częścią współczesnych badań obszarów wiejskich oraz różnych projektów wdrożeniowych. W 2015 roku interdyscyplinarny zespół naukowców z różnych polskich ośrodków wykonał na zlecenie Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA) projekt pt. „Tworzenie sieci najciekawszych wsi” (styczeń–maj 2015), który był jednym z elementów programu odnowy wsi w Polsce, w tym przypadku bardzo ważnym, bo polegającym na próbie całościowej oceny wartościowych układów ruralistycznych, zarówno pod względem dziedzictwa materialnego, jak i społecznej aktywności.

i istnienia w czasie. Interesujące opisy „wsi-miejsc” są pewną dyskusją z poznawanym środowiskiem (*milieu*), jednakowo życzliwą, co krytyczną. Niezmiennym motywem, niejako „nicią” przesywającą wszystkie istotne elementy jest odwoływanie się do dynamiki „miejsc”, jego niezwykłości i niepowtarzalności (por. tab. 1).

Tabela 1

Wybrane wsie przez badaczy i fragmenty podsumowań opisów

Wieś – badacz	Fragment podsumowania*
<p>Żuławki Jeziorska-Biel P., Marks-Krzyszowska M. (Uniwersytet Łódzki)</p>	<p>„W miejscu, gdzie rodzinę traktuje się jak przyjaciół, a przyjaciół jak rodzinę, musi być sporo prawdy. Autentyczność w dzisiejszych czasach to cenna wartość. Współcześnie, kiedy człowiek ma przed sobą niemalże nieograniczony wachlarz możliwości w dostępie do dóbr, usług, i w końcu ofert spędzania mniej lub bardziej wolnego czasu, musi obrać jakieś kryterium wyboru. Czy może być nim prostota i prawdziwość wartości, z jakimi można się zetknąć będąc gościem w danym miejscu, a które sugestywnie oddziałują na przestrzeń zmysłów i emocji odbiorcy, który ich doświadcza? Dla niektórych na pewno tak. Autentyczność bywa więc magnetyczna, a wartość tej wioski wydaje się być właśnie na niej zbudowana”.</p>
<p>Sierakowo Sławieńskie Wójcik M. (Uniwersytet Łódzki)</p>	<p>„Odzyskiwanie tożsamości i niesamowita paralela pomiędzy światem rzeczywistym i wyobrażeniem zawartym w powieści Tolkiena przyniósł efekt uwrażliwienia i zrozumienia podwójnej tragedii regionu, tj. przerwanej nagle ciągłości kulturowej i próby zamazania tożsamości przybyłej tu ludności. Lokalna historia, bliższa i ta dalsza zostaje w pewien sposób złączona, choć pewnie nigdy nie uda się nadrobić utraconych kilkudziesięciu lat niszczenia historycznej świadomości o przeszłości przed- i powojennej. Niezwykle wzruszającym motywem była opowieść o włączeniu się społeczności w poszukiwanie kilkudziesięciu upiłowanych przez złodziei „złomu” krzyży nagrobkowych. Ich odnalezienie i symboliczna próba przywrócenia pamięci przez odnowienie cmentarza jest chyba najbardziej wymownym aktem dojrzenia do ziemi, w którym społeczność wsi staje się prawdziwym gospodarzem „miejsc”.</p>
<p>Gniewino Napierała T. (Uniwersytet Łódzki)</p>	<p>„Kończąc spacer w luksusowej hotelowej restauracji można zastanawiać się, czy aby na pewno był to spacer wiejskiej miejscowości. Nie mam jednak co do tego żadnych wątpliwości. Gniewino korzysta z bogatej infrastruktury sportu, rekreacji i kultury. Czerpiąc z tradycji i historii, nawet jeżeli pozostałości tego co było mają wymiar głównie niematerialny, wieś odważnie buduje swój fascynujący, nowoczesny wizerunek. Gniewino wykorzystując potencjał swojej nowoczesności, przełamuje tym samym negatywny stereotyp wsi jako obszaru zaniedbanego, zacofanego. Dla tych wszystkich, którzy pragną zobaczyć nowoczesną, interesującą, pełną energii wieś, Gniewino będzie idealnym miejscem odwiedzin”.</p>

Wiś – badacz	Fragment podsumowania
<p>Głotowo Regulska E. (Polska Akademia Nauk)</p>	<p>„Z pewnością Głotowo trzeba zobaczyć. Jeśli nie ze względów religijnych, to po to, aby poczuć atmosferę tego zanurzonego w pięknej przyrodzie miejsca. „Miejsca” tak ważnego dla lokalnej społeczności. Niesamowite wrażenie wywiera założenie z barokowym kościołem, Kalwarią Warmińską i zabytkowym cmentarzem wkomponowane w malowniczy Park Kalwaryjski. Otwartość mieszkańców i efekty ich starań mogą stanowić dla innych życiową motywację. Jesteśmy zaurczeni tą niezwykłą wsią, naszym największym odkryciem, naszą perełką”.</p>
<p>Kruszyniany Czapiewski K. (Polska Akademia Nauk)</p>	<p>„W kraju mieszka do trzech tysięcy Tatarów Polskich, z czego w Kruszyńnianach jest ich zaledwie kilkunastu. Ale to właśnie pewna magia i urok tego miejsca sprawił, że jest to ich mała ojczyzna, nieformalna stolica. To tutaj zorganizowano miejsce, gdzie będą się mogli spotykać w komfortowych warunkach i kultywować swoją tradycję. To także tutaj jest miejsce, gdzie duża część chce spocząć na wieki wieków. Także gości to miejsce frapuje. Stworzenie coraz szerszej oferty pobytowej przyczynia się nie tylko do pełniejszego poznania i oswojenia wsi i żyjących tam ludzi oraz ich kultury i tradycji. Działania te w istotny sposób wpływają na poziom życia mieszkańców i ich dochody. Należy tylko mieć nadzieję, że społeczność będzie unikała wprowadzania sztucznych i zbytecznych atrakcji do wsi. Mogłoby to doprowadzić do zaniku jej naturalności i atrakcyjności, a tym samym utraty magicznej, ale i chwicznej harmonii pomiędzy Miejscem, Ludźmi i Zmysłami”.</p>
<p>Domachowo Staszewska S. (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu)</p>	<p>„Domachowo „zbudowane” jest z wartościowych miejsc, one się przenikają tworząc spójną całość. Do miejsc o cechach utylitarnych należą Biskupiański Gościniec, Kościół, Kozi Rynek i sala wiejska. Wartości estetyczne tworzą obrazy utworzone z pól, wnętrz uliczek, starodrzewia i przestrzeni publicznych, ale także festiwali folklorystycznych. Etyczne wartości związane są z religijnością, które w przypadku Domachowa rozkwitają podczas obrzędów kościelnych. Wartości witalne odkryje ten, kto zanurzy się w specyfice wsi i odkryje przestrzeń zmysłów. Składają się na nią wrażenia z kontaktów z ludźmi, doznania wywołane muzyką i folklorem, smak potraw, zapach wsi, odczucia związane z eksploracją wnętrz urbanistycznych. Ilość i różnorodność bodźców, ich skala, nagromadzenie są olbrzymie. Wartości polityczne wynikają z dobrej współpracy z władzą samorządową, która opiera się na zaufaniu, wzajemnej pomocy i obojętnej korzyści”.</p>

Wieś – badacz	Fragment podsumowania
<p>Masłomęcz Tobiasz-Lis P., Dmochowska-Dudek K. (Uniwersytet Łódzki)</p>	<p>„Masłomęcz zachwyca swoją otwartością – od krajobrazu, przez pozbawione ogrodzeń gospodarstwa, po samych mieszkańców, którzy chętnie porozmawiają, poczęstują domowym chlebem, masłem, serami, przetworami. Wiejskość można tutaj doświadczać wszystkimi zmysłami. Tradycyjny rolniczy krajobraz przeplata się tutaj z całą gamą charakterystycznych dźwięków, zapachów i smaków, a Wioska Gotów może być jedynie pretekstem do spotkania z Drużyną Gotów, którą tworzą ludzie oddani temu miejscu”.</p>
<p>Dobków Dudzik-Deko P., Janc K. (Uniwersytet Wrocławski)</p>	<p>„Dobków na pewno nie jest miejscowością, w której ład przestrzenny i stan zachowania obiektów są idealne. Jest wsią, w której żyją ludzie, w której pomimo podejmowanych działań spotkamy krzywe, zniszczone ogrodzenia, niszczącą zabudowę, nierówną nawierzchnię. Jednak to właśnie, być może paradoksalnie, te elementy przekonują nas o tym, że wieś jest prawdziwa – nie jest przesadnie uporządkowana, sztuczna. Idąc tropem myśli Stanisława Stasiuka, który podkreśla w swej twórczości, że immanentną cechą naszej części kontynentu jest swoisty nieład w przestrzeni, stan częściowego rozkładu, traktujemy niedoskonałości Dobkowa nie jako rażące wady, ale jako coś co pozwala nam przekonać się o prawdziwości tego miejsca. Gdyż urok wsi to nie tylko odnowione zabudowania, oznaczone szlaki dla turystów, miejsca do odpoczynku, ale również pochyłony płot, chwast w ogródku czy nierówna polna droga wiodąca poza zabudowania”.</p>
<p>Istebna Dej M., Sykała Ł. (Instytut Rozwoju Miast)</p>	<p>„Podążenie tymi ścieżkami, połączonymi ze sobą i tworzącymi wijący się labirynt korytarzy leśnych zaprowadziłoby nas pewnie do wielu innych fascynujących miejsc, do następnych nieodkrytych, zaskakujących obiektów na mapie Istebnej. Dalsze dni spędzone w tej wsi pozwoliłyby nam poznać kolejnych fascynujących ludzi, posłuchać ich opowieści o miejscu, w którym żyją, z którym się utożsamiają i z którego są dumni. Pobyt w Istebnej trwający dzień lub dwa daje bowiem tylko namiastkę tego, czym naprawdę jest ta miejscowość. A prawdziwe odkrywanie zaczyna się dopiero później, gdy mijają pierwsze zaskoczenia”.</p>

* Podkreślenia – autor artykułu.

Źródło: na podstawie pracy M. Wójcik (red.) (2017).

Przedstawione przez zespół autorski studia przypadku pokazują, jak wielką rolę spełnia wieś i ma ciągłe do spełnienia w spontanicznym podtrzymywaniu i odtwarzaniu zachowań opartych na tradycyjnych wartościach. Wszelkie przejawy odbudowy „wiejskości”, swoistego „przebudzenia” kulturowego przedstawione w opisach, ukazują piękno dobrze pojętej prostoty pomysłu, działań i efektów kreacji „miejsc”. We współczesnym myśleniu o wsi, niezależnie jak obecna cywilizacja zmienia ramy naszego życia, zaznacza się powrót do naszych wiejskich korzeni. Poszukujemy tego, co zostało zapomniane lub utracone. Powroty te

są już inne, tak jak inna w swoich treściach i znaczeniach jest sama wieś. Analiza treści opowieści o „wsiach-miejscach” pozwala podkreślić, że swoistość cech wiejskiego życia odzwierciedla się w sposobie, w jaki ludzie zamieszkują i kształtują swoją ziemię, który dzięki ich pamięci, wyobrażeniom i wysiłkom zamienia się w „miejsca” przesycone śladami pozostawionymi przez gospodarujące nimi kolejne pokolenia mieszkańców – użytkowników, gospodarzy, kreatorów i co najważniejsze dla dalszego trwania – wizjonerów.

5. Podsumowanie

W obliczu przemian strukturalnych i kulturowych, które zachodzą w Polsce na przełomie XX i XXI wieku, pytanie o rolę wsi we współczesnym społeczeństwie jest bardzo zasadne. Skoncentrowanie polityki rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym również strategii rozwoju regionalnego, na wielkich centrach miejskich (metropoliach) stworzyło sytuację, w której promocja wiejskich wartości nie jest łatwa, zwłaszcza po długim okresie negowania wkładu „wiejskości” w rozwój ogólnospołeczny. Przyszłość wsi, jej treść kulturowa i formy, w których jest osadzona (krajobraz), zależy od sposobu, w jaki będzie ona traktowana w społecznym dyskursie, w tym również naukowym. Istotą powrotu do korzeni „zapuszczonych” w przestrzeni jest odkrywanie świata lokalnych znaczeń, które tworzą się w wyniku złożonych relacji pomiędzy przyrodą i osadzonymi w niej ludźmi. Skoncentrowanie się na kulturze środowisk lokalnych pozwala zinterpretować wieś jako „miejsce”, oryginalny wytwór – jednoczesny proces i efekt współpracy człowieka z najbliższym otoczeniem w określonych uwarunkowaniach cywilizacyjnych. Zwrócenie uwagi na fakty jednostkowe, opowieści o życiu ludzi wplecionych w specyficzne warunki otoczenia – przyrodnicze i kulturowe, jest niezwykle kuszącą i potrzebną perspektywą opisu oraz wyjaśniania rzeczywistości.

LITERATURA

- Buttimer A., 1990, *Charyzmat i kontekst*, „Przegląd Zagranicznej Literatury Geograficznej”, 4: 11–28 (tłum. z jęz. ang. Sagan I., Buttimer A., 1978, *Charism and Context: The Challenge of “La géographie humaine”*, [w:] Ley D., Samuels M. (red.), *Humanistic Geography*, Maaraufa Press, Chicago: 58–76.
- Czapiewski K., 2010, *Koncepcja wiejskich obszarów sukcesu społeczno-gospodarczego i ich rozpoznanie w województwie mazowieckim*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 22.
- Fedyszak-Radziejowska B., 2010, *Spółczesności wiejskie pięć lat po akcesji do UE – sukces spóźnionej transformacji*, [w:] Wilkin J., Nurzyńska I. (red.), *Polska wieś 2010. Raport o stanie wsi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa: 67–93.
- Kukliński A., 1986, *Polska lokalna i samorząd terytorialny w warunkach reformy. Problemy metodologiczne*, „Polska Lokalna i Samorząd Terytorialny w Warunkach Reformy”, 1: 9–15.
- Niedźwiedzki D., 2000, *Odzykiwanie miasta. Władza i tożsamość społeczna*, Universitas, Kraków.

- Rembowska K., 2011, *Geografia regionalna jako opowieść*, [w:] Maik W., Rembowska K., Suliborski A. (red.), *Geografia regionalna – scalenie i synteza wiedzy geograficznej. Podstawowe idee i koncepcje w geografii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Soja E., 1999, *Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination*, „Human Geography Today”, Polity Press, [w:] Starosta P., 1995, *Poza metropolią*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 260–278.
- Tomanek P., 2008, *O swoistości socjologicznej analizy dyskursu*, [w:] Horolets A. (red.), *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń: 30–44.
- Wójcik M., 2016, *Nowy paradygmat w rozwoju wiejskiej infrastruktury. Studium przypadku konkursu projektów „Przyjazna Wieś”*, „Studia Obszarów Wiejskich”, 41: 109–120.
- Wójcik M. (red.), 2017, *Tożsamość i „miejsce”. Budzenie uśpionego potencjału wsi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

TOWARDS „PLACE”. THE COUNTRYSIDE AWAKING

Abstract A case study of local communities developing good practices in the field of self-development, social self-organisation, reconstruction of the local and wider, regional, identity of, including the identity of the „place” is an important way to discover the essence of the social world, as well as to attempt to understand the specific features of „rurality” in its new contexts and interpretations. This helps develop the dialectical relationship between what is being discovered, namely the local community, and the discoverer, a person aware of and involved in the attempt to understand the mechanism of social change. In 2016, a group of researchers from different scientific centres undertook to write a work entitled *Tożsamość i „miejsce”. Budzenie uśpionego potencjału wsi (Identity and „place”. The countryside awaking)*. The basis for the selection of rural settlements from a large group was therefore a subjective decision of the people, who want to share their emotions and experiences in contact with a specific local community in its living environment. The descriptions of the specificity and uniqueness of the village presented here stem from team members’ need to share numerous thoughts and impressions, and are a presentation of good practices in local development. These works are a kind of affirmation of local rural environments, an original idea for interpretation based on Humanities Research, including a look at the processes that make up the contemporary village through the prism of „place”.

Keywords Village, identity, „place”, cultural geography.

Dr hab. Marcin Wójcik, prof. UŁ
Katedra Geografii Regionalnej i Społecznej
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
e-mail: marcin.wojcik@geo.uni.lodz.pl